IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

ERKIN VOHIDOV LIRIKASI BADIIY FONI: RANGLAR SIMVOLIKASI VA LINGVOPOETIKASI

Sotvoldiyeva Go‘zalxon
Qo‘qon davlat universiteti
o‘zbek tili va adabiyoti
mutaxassisligi 1-kurs magistranti
sotvoldiyevagozalxon98@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20591682

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Qahramoni, atoqli shoir Erkin Vohidov ijodidagi rang komponentli leksikaning konnotativ va lingvopoetik xususiyatlari tadqiq etilgan. Shoir she’riyatida ko‘p qo‘llangan “oq”, “qora”, “yashil”, “sariq” kabi rang-ton bildirish so‘zlarining kontekstual ma’nolari, ularning lirik qahramon ruhiyati va falsafiy mushohadalarini ifodalashdagi estetik funksiyasi matniy tahlillar asosida ochib berilgan.
Kalit so‘zlar: Erkin Vohidov, ranglar semantikasi, konnotatsiya, lingvopoetika, kontekstual ma’no, badiiy tasvir, ramziylik, o‘zbek she’riyati.

Аннотация: В данной статье исследуются коннотативные и лингвопоэтические особенности лексики с цветовым компонентом в творчестве Героя Узбекистана, выдающегося поэта Эркина Вахидова. На основе текстового анализа раскрываются контекстуальные значения часто используемых в поэзии автора цветообозначений, таких как “белый”, “черный”, “зеленый”, “желтый”, а также их эстетическая функция в выражении психологии лирического героя и философских размышлений.
Ключевые слова: Эркин Вахидов, семантика цвета, коннотация, лингвопоэтика, контекстуальное значение, художественное изображение, символизм, узбекская поэзия.

Abstract: This article examines the connotative and linguopoetic features of color-component vocabulary in the works of the Hero of Uzbekistan, the outstanding poet Erkin Vohidov. Based on textual analysis, the contextual meanings of color terms frequently used in the author s poetry, such as white , black , green , yellow , and their aesthetic function in expressing the psychology of the lyrical character and philosophical reflections are revealed.
Keywords: Erkin Vohidov, color semantics, connotation, linguopoetics, contextual meaning, artistic representation, symbolism, Uzbek poetry.

KIRISH

Jahon tilshunosligida badiiy matnni kognitiv-semantik va lingvopoetik jihatdan tadqiq etish, muallif dunyoqarashi hamda milliy mentalitetning lisoniy proeksiyasini ochib berish markaziy muammolardan biri bo lib qolmoqda. Badiiy adabiyotda voqelikni va inson ruhiy holatlarini tasvirlashda ranglar (kolorativlar) alohida lisoniy-estetik vazifa bajaradi.

Rang bildirish qobiliyatiga ega bo lgan so zlar til tizimidagi o zining birlamchi denotativ (lug aviy) ma nolaridan uzoqlashib, muayyan matn va mikrokontcontext ichida kuchli implitsit hamda konnotativ yuk orttiradi. Bu esa ranglarni shunchaki tasviriy fon elementidan inson kognitiv olamini, ruhiy kechinmalarini va ijtimoiy-falsafiy qarashlarini kodlashtiruvchi universal markerga aylantiradi.[1]

[1] [1, 45-b.] (N. Mahmudov, "Badiiy matn tahlili muammolari", 2012)

Buyuk o zbek shoiri Erkin Vohidov badiiy tizimida rang shunchaki tashqi bezak vositasi yoki xromatik belgi emas, balki badiiy matnning chuqur qatlamlarini shakllantiruvchi murakkab lingvopoetik kategoriya hisoblanadi. An anaviy adabiyotshunoslik ko pincha rang nomlarini oddiy tasniflash (denotativ tahlil) bilan cheklanib, koloralivlarning konnotativ jihatlarini ularning emotsional-baholovchi, ramziy, assotsiativ-metaforik va madaniy ma no qatlamlarini e tibordan chetda qoldiradi.Kolorativ leksikaning konnotativ tahlili lirik qahramonning murakkab ruhiy holatlarini, ekzistensial kechinmalarini hamda uning milliy-madaniy kod bilan uzviy bog liqligini ochib berishga imkon yaratadi.

MABZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Jahon tilshunosligi va adabiyotshunosligida badiiy matn tili, xususan, kolorativ (rang bildirish) leksikasining semantik va lingvopoetik tabiati doimiy ravishda olimlar diqqat markazida bo lib kelmoqda. Badiiy asarda ranglar tizimi shunchaki vizual reallikning ifodasi emas, balki muallif kognitiv olamining estetik va falsafiy proeksiyasidir. Til va madaniyat aloqadorligi kontekstida ranglarning konnotativ semantikasi hamda ularning milliy lisoniy dunyoqarashdagi o rni xorijiy va o zbek tilshunosligida turli pradigmalarda tadqiq etilgan.

Matn tilshunosligi, badiiy matn lingvopoetikasi va so zning estetik funksiyasi o zbek tilshunosligida akademik N. Mahmudov hamda professor M. Yo ldoshev kabi yetakchi olimlarning fundamental ishlarida nazariy va amaliy jihatdan chuqur o rganilgan. Akademik N. Mahmudov badiiy matndagi so zlarning konnotativ semantikasi va semantik evrilishlari haqida to xtalib, koloralivlarning lisoniy tizimdagi birlamchi denotativ (lug aviy) ma nosidan uzoqlashishi, kontekstual va individual-mualliflik ma nolarini tashishi qonuniyatlarini alohida asoslab bergan. [2]

Professor M. Yo ldoshev esa badiiy matnning lingvopoetik tahlili tamoyillarini belgilash barobarida, rang leksemalarining lirik qahramon ruhiyatini, ichki kechinmalarini ochib berishdagi hamda matnda emotsionallikni oshirishdagi lisoniy-estetik funksiyasini tahlil qilgan.[3]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi sifatida o zbek adabiy tili leksikografiyasi normalari, matn tilshunosligi qonuniyatlari hamda badiiy matnni tizimli-strukturaviy tahlil qilish tamoyillari olindi. Tadqiqot obyekti sifatida O zbekiston Qahramoni Erkin Vohidovning ko p jildlik Saylanma asarlari tarkibidagi she riy matnlar, g azal va dostonlar tanlab olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Erkin Vohidov she riyatidagi rang komponentli leksikaning (koloralivlarning) matniy va statistik tahlili shuni ko rsatadiki, shoir asarlarida ranglar shunchaki fon, dekorativ bezak yoki vizual reallik ifodasi emas, balki asarning kompozitsion-semantik asosi va lirik qahramon ruhiyatini ochib beruvchi drayver hisoblanadi. Erkin Vohidov o zining So‘z latofati” asarida ta’kidlaganidek, “Rassom bo‘yoqlar yordamida tasvir yaratsa, shoir uni so‘zlar orqali chizadi. Agar ijodkor so‘z rangtasvirini mukammal egallasa, u yaratgan manzara yoki inson ruhiyati kitobxon qalbining eng nozik qatlamlarigacha yetib boradi .

Shoir uslubida qora (qaro), oq, sariq va yashil koloralivlari eng yuqori qo llanish chastotasiga ega bo lib, ularning har biri o ziga xos konnotativ mikrosistemani tashkil etadi.

1. Qora rangining konnotativ mikrosistemasi va alliterativ jozibasi:

Mumtoz adabiyotimiz an analarida qora rang asosan ikki xil qutbda keladi: yorning sochi, qoshi, ko zining go zallik detali yoki motam, zulmat, qayg u ramzi. Erkin Vohidov poetikasida

[2] [1, 48-b.] (N. Mahmudov, "Badiiy matn tahlili muammolari", 2012)

[3] [2, 90-b.] (M. Yo'ldoshev, "Badiiy matn lingvopoetikasi", 2008)

esa bu rang individual-mualliflik kontekstida nihoyatda o ziga xos lingvopoetik va ijtimoiy-psixologik yuk orttiradi.

Shoirning mashhur Qaro qoshing... deb boshlanuvchi she rida q tovushining takrorlanishi (alliteratsiya) orqali shakllangan satrlarda qaro so zi lirik qahramon taqdiriga daxldor bo lgan halokatli joziba, ilohiy dard va go zallik oldidagi taslimiyat semalarini faollashtiradi:

“Qaro qoshing, qalam qoshing,
Qiyiq qayrilma qoshing, qiz.
Qilur qatlima qasd qayrab
Qilich qotil qaroshing, qiz. [4]

Ushbu bandda qaro va qarosh (niqoh, qarash) so zlarining konnotativ tahlili shuni ko rsatadiki, rang tushunchasi o zining birlamchi denotativ (lug aviy) ma nosidan butunlay uzoqlashgan. Bu yerda qaro va qotil so zlarining yonma-yon kelishi va alliteratsiya hosil qilishi orqali go zallikning ham hayotbaxsh, ham halokatli qudrati kognitiv assotsiatsiyalar zanjiri yordamida o quvchiga yetkazilgan.

Bundan tashqari, shoirning tarixiy va falsafiy dostonlarida (masalan, Ruhlar isyoni dostonida) qora kolorativi mustamlaka, zulm, ma rifatsizlik, jaholat hamda inson erkinligini bo g uvchi ijtimoiy kishanlarning konnotativ ekvivalenti sifatida namoyon bo ladi.

2. Oq rangining konnotativ semantikasi: Umr falsafasi va vaqt shiddati

O zbek xalqining milliy lisoniy dunyoqarashida oq rang poklik, baxt, yorug lik va yaxshilik semalari bilan bevosita bog liq. Erkin Vohidov lirikasida ushbu an anaviy semalar saqlanib qolgan holda, unga chuqur kognitiv-falsafiy ma nolar yuklanadi.

Shoir o z sochlaridagi oqlikni tabiat drayveri (qor yog ishi) bilan qiyoslar va sintez qilar ekan, o tayotgan vaqt shiddati, ortda qolgan yillar armoni va hayotiy tajriba, donolik konnotatsiyasini tashiydigan mukammal metaforik birlik yaratadi:

“Oq sochlarim, oq sochlarim,
Yillarimning qorlaridir.
Mening baxtu quvonchlarim,
Mening chekkan zorlarimdir. [5]

Komponent tahlil (semanaliz) metodi orqali qaralsa, ushbu kontekstdagi oq va qor leksemalari o zining rang ifodalash vazifasini ichki kechinma ifodasiga bo ysundirgan. Sochning oqligi kechirilgan umrning, chekilgan zoru quvonchlarning vizual-estetik belgisidir. Shuningdek, shoir she riyatida qo llangan oq ko ngil , oq niyat kabi birikmalarda bu rang har qanday g ubor va kirdorlardan xoli bo lgan sof insoniy vijdon hamda samimiylikning konnotativ markeridir.

3. Sariq va Yashil ranglar antitezasi: Ruh evrilishlari

Erkin Vohidov tabiat va inson hayoti silsilasini tasvirlashda ranglar antitezasidan (zidlanishidan) nihoyatda unumli foydalanadi. Ayniqsa, yashil va sariq ranglarining qarama-qarshiligi inson qalbining evrilishlarini ko rsatishga xizmat qiladi.

Yashil rang konnotatsiyasi: Shoir ijodida uyg onish, umid, yoshlik g ururi, orzular jo shqinligi va hayotning davomiyligi bilan assotsiatsiyalanadi.

Sariq rang konnotatsiyasi: An anaviy simvolikada xastalik yoki ayriliqni anglatsa-da, Erkin Vohidov falsafasida u sokin lirik ma yuslik, xazonrezlik, o tkinchi dunyo haqidagi

[4] [3, 112-b.] (E. Vohidov, Saylanma, 1-jild, "Ishq savdosi", 2015, 112-sahifa)

[5] [3, 241-b.] (E. Vohidov, Saylanma, 1-jild, "Ishq savdosi", 2015, 241-sahifa)

falsafiy mushohada hamda yor yo liga ko z tikib sarg aygan chehralar orqali sadoqat va intizorlik konnotatsiyasini tashiydi.

Shoirning kuz fasli tasvirlangan satrlarida sariq barglar va sarg aygan tabiat shunchaki mavsumiy o zgarish emas, balki inson umrining poyoniga yetib borayotgan bosqichi, sokin mung va tabiat panteizmining kognitiv modelidir.

4. Moviy rangining kognitiv metama nosi:

Erkin Vohidov falsafiy tafakkurida moviy va ko k koloralivlari ham alohida o ringa ega. Ushbu ranglar kontekstual tahlil qilinganda, ularning zaminida kenglik, ozodlik, samoviy sirlar va inson tafakkurining cheksiz parvozi kabi konnotativ semalar shakllanganini ko rish mumkin. Moviy osmon va moviy kengliklar shoir ijodida inson qalbining moddiy olam kishanlaridan qutulib, erkinlikka intilish ramzi sifatida gavdalanadi.

XULOSA

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, Erkin Vohidov she riyatidagi ranglar tizimi mukammal lingvopoetik va kognitiv qurilmaga ega. Shoir an anaviy xalq va mumtoz poetika simvollarini saqlab qolgan holda, ularni o zining individual-mualliflik qarashlari bilan boyitgan. Ranglarning lug aviy ma nodan konnotativ ma noga o tish mexanizmi shoir uslubining betakrorligini, uning lirik qahramon ruhiyatini tasvirlashdagi yuksak mahoratini ko rsatuvchi muhim lisoniy omil bo lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO YXATI

1. Vohidov, E. Ruhlar isyoni: She rlar, dostonlar, dramatik asarlar. Toshkent: G afur G ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006.
2. Vohidov, E. Tong nafasi: She rlar. Toshkent: Adabiyot va san at nashriyoti, 1981.
3. Vohidov, E. Yoshlik devoni. Toshkent: G afur G ulom nomidagi adabiyot va san at nashriyoti, 1970.
4. Quronov, D., Mamajonov, Z., Sheraliyeva, M. Adabiyotshunoslik terminlarining izohli lug ati. Toshkent: Akademnashr, 2010.
5. Jo rayev, N. Badiiy tafakkur va timsollar poetikasi. Toshkent: O zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2012.
6. Saidov, A. So z va ramz: O zbek poeziyasida badiiy timsol. Toshkent: Fan nashriyoti, 2008.
7. Karimov, H. O zbek poeziyasi va badiiy ranglar tizimi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2014.
8. Qodirova, M. Rang va ma’no uyg‘unligi o‘zbek lirikasida // Filologiya masalalari, №3, 2018. – B. 45–52.
9. Nazarov, B. She’riyat va ma’naviyat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2005.
10. .Apresyan Yu.D. Konnotatsiya kak chast pragmatiki slov. G. G.
11. Abdullaev A. O'zbek tilida ekspressivlikning ifodalanishi. T.: Fan, 1983. B. 88.
12. Abdullaeva Leksicheskaya stilistika uzbekskoy xudojestvennoy literature T.: Fan, 1979. B. 150
13. Abdurahmonov X., Mahmudov N. So‘z estetikasi. - T.: Fan, 1981. B. 59
14. Mahmudov N. Badiiy matn tahlili muammolari. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2012. – 216 b.
15. Yo‘ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: Fan, 2008. – 160 b.
16. Vohidov E. Saylanma. Birinchi jild: Ishq savdosi (She’rlar va g‘azallar). – Toshkent: Sharq, 2015. – 320 b.
17. Vohidov E. Saylanma. To‘rtinchi jild: Ruhlar isyoni (Dostonlar va dramalar). – Toshkent: Sharq, 2016. – 336 b.
18. Saidova G. XX asr o‘zbek she’riyatida rang simvolikasi va poetikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2019. – 184 b.